

DURAY ZSUZSA

**Nyelvi attitűdök kisebbségi közösségben:
Sodankylä és Enontekiö**

Language attitude research provides a possibility for explaining linguistic variation in the repertoire of the multilingual minority speaker as well as the process of language change in a minority community. Minority attitudes towards the mother tongue and the multilingual situation have strong effects on the status of the minority language within a given community. As the Saami language is agreed to constitute an integral part of the Saami individual's identity, its speakers are able to reflect on a variety of the facets of attitudes to the minority language including the use, the usefulness and the role of the minority/majority language in the community, language policies, minority education, minority language maintenance and revitalization. In this paper I give an insight into how the language attitudes of the North Saami minority in two municipalities in Finnish Lapland have changed over a decade's time. I look into the ways integrative and instrumental attitudes manifest themselves in the attitude rating scales and in the open answers on language attitudes. The research is based on a longitudinal survey using questionnaires. A variety of attitudinal statements are compared and analysed to conclude that the bilingual situation in the community is both subtractive due to the decreasing use of Saami in everyday life and also additive due to the positive attitudes of Saami towards their mother tongue and Saami-Finnish bilingualism.

Keywords: endangered languages, minority languages, revitalization, language attitudes

1. Bevezetés

A veszélyeztetett nyelvek témája egyre fontosabbá válik, mivel ma a világ domináns nyelvei egyre nagyobb teret hódítanak maguknak, mindinkább háttérbe szorítva ezzel a kisebbségi nyelveket. Ezért az utóbbi években a kutatók is fokozottabb érdeklődést mutatnak a veszélyeztetett kisebbségi nyelvek helyzetének feltárása iránt. Winford (2003: 6–9) szerint „languages in contact can influence one another in different degrees and at different levels, also depending on the social factors at play and on the social conditions in which the contact takes place, producing language change”.

A nyelvcserre terén folyó kutatások legnagyobb része a kisebbségi nyelv használatát veszi górcső alá és azt elemzi, hogy az adott nyelv milyen jeleit mutatja a nyelvvromlásnak, valamint számba veszi a nyelvcserre irányára ható tényezőket. Kevesebb figyelem fordult eddig a nyelvi attitűdöknek ebben a folyamatban betöltött szerepére, különösen az általam vizsgált közösségben. Tehát ehhez a kutatási területhez járul hozzá ez a vizsgálat, amennyiben a Finnország lappföldi területein, Sodankylä és Enontekiö területein élő északi számi kisebbségi közösségek nyelvi attitűdjeit elemzi, különös tekintettel a nyelvi attitűdök egy évtized alatt bekövetkező változásaira. Az északi számi ma veszélyeztetett nyelv, amelyet Finn Lappföldön ma mintegy 1900-an beszélnek egy olyan nyelvi környezetben, ahol a domináns finn a kisebbségi nyelv használati színtereinek beszűküléséhez vezetett. A számi közösség a nyelvcserre folyamatában van, amelyet számos nyelven kívüli tényező befolyásol. Ma mind a kisebbségi, mind pedig a többségi közösség komoly lépéseket tesz a számi fenntartására és revitalizálására.

Ebben a cikkben a 2003 és 2013 között zajló longitudinális kutatás első fázisának néhány eredményét mutatom be. A kérdőíves vizsgálatban ugyanazon számi közösségben 2003-ban 60 számi vett részt, míg 2013-ban 30. A 2013-as felmérés az alábbi kérdésekre kereste a választ: (1) Több presztízsre tett-e szert a számi 2003 és 2013 között? (2) Hogyan változtak a beszélők integratív és instrumentális attitűdjei ez idő alatt?

Az írás elején áttekintem a témakörhöz tartozó terminológiát és a hozzátartozó szakirodalmat, amit a kutatási terv és a módszertan bemutatása követ. Ezután az eredmények bemutatása és végül ezek összefoglalása, valamint a további irányok kijelölése, a módszertan átgondolása.

2. Szakirodalmi áttekintés

Az elmúlt évtizedekben jelentősen gyarapodott a szakirodalom a nyelvváltás és a nyelvcserre témakörében. Ezek a munkák a nyelvváltást egy olyan folyamatnak mutatják be, amelyen keresztül egy beszélőközösség számos tényező hatására elhagyja anyanyelvét és fokozatosan áttér egy másik nyelvváltozat rendszeres használatára, amely leggyakrabban a vele érintkező többségi nyelv. A többnyelvűség ezekben a kisebbségi közösségekben instabil; olyan átmeneti állapot, amely a nyelvcserre folyamatán keresztül az első nyelv elvesztéséhez, végül nyelvváltáshoz vezet (Fishman 1968, Gal 1979, Haugen 1990, Weinreich 1953).

A többnyelvű beszélők nemcsak a nyelvek között váltanak a helyzettől és nyelvi kompetenciájuktól függően, hanem attitűdjeiket is kifejezik az adott nyelvváltozattal, annak beszélőivel és a többnyelvű helyzettel kapcsolatban. Hogg – Vaughan (2005: 150) úgy határozza meg a nyelvi attitűdöket, mint a hiedelmek, érzések és a viselkedési hajlandóság egy viszonylag tartós rendszerét a társadal-

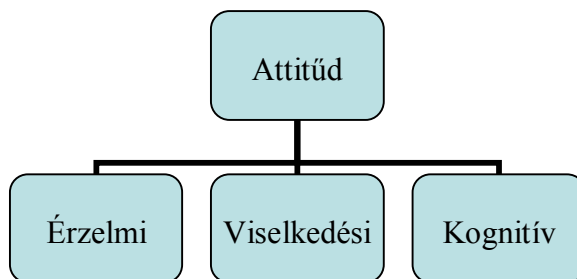
milag fontos tárgyakkal, csoportokkal, eseményekkel és szimbólumokkal kapcsolatban. A nyelvi attitűdöknek még számos más meghatározása is létezik. Ebben a cikkben a Ryan és Giles által javasolt szűk szociálpszichológiai meghatározást használom, akik a nyelvi attitűdöket egy nyelvről, egy nyelvváltozatról vagy annak a nyelvváltozatnak a beszélőivel kapcsolatban kialakult értékelő vélemények összességének tartják (Ryan et al. 1982: 7). Eszerint a nyelvi attitűdök valamennyi szociolingvisztikai és szociálpszichológiai jelenségre kihatnak, így például arra, hogy egy kisebbségi közösség tagjaként önmagunkat hol helyezünk el egy adott társadalomban, és hogy miképpen viszonyulunk más személyekhez, csoportokhoz, például a többséghez. Eképpen a nyelvi attitűdök identitásunkat is jelölhetik, amely ugyanakkor viselkedésünkre és tapasztalásainkra is hatással van.

Ahogy arról korábban már esett szó, dinamikus kapcsolatot feltételezhetünk a nyelv és a nyelvi attitűdök között, és mivel a nyelv a társadalom és az egyén identitásának lényegi részét képezi, a beszélők nyelvhez fűződő attitűdjei jelentős hatással vannak a nyelv státuszára egy kisebbségi közösségben és ezért a nyelv életképességét is jól jelezhetik (l. Baker 1992). Lewis (1981) amellett érvel, hogy az attitűdök pontosan olyan fontos tényezők a nyelvcseré folyamatában, mint a kisebbségi közösség mérete vagy annak életkori megoszlása. Az is általánosan elfogadott tény, hogy az attitűd egyaránt lehet egy társadalmi tevékenység bemenete (input) és kimenete (output) is. Az oktatás, a nyelvtervezés, a nyelvi revitalizáció területén folyó kutatások területén ez a dualitás különösen fontos. A walesi nyelv oktatása esetében Baker (1992) például úgy látja, hogy a walesi nyelvhez fűződő attitűdök nagyon fontos tényezők a nyelv fennmaradása szempontjából. Összességében elmondhatjuk tehát, hogy a nyelvi attitűdök vizsgálatával foglalkozó kutatások segítenek a nyelvi variáció és a nyelvcseré értelmezésében egy adott kisebbségi közösségben.

A nyelvcseré és különösen a nyelvi attitűdök magyarországi kisebbségi közösségekben történő vizsgálatát számos kutatás választotta témájául. Borbély (2001, 2010, 2014) összehasonlító és nyelvcserével, nyelvi attitűdökkel foglalkozó longitudinális vizsgálatokat folytatott több magyarországi közösségben. A nyelvi attitűdöket magyarországi német, romani és szlovák kisebbségi közösségekben is vizsgálták (l. Bartha 2007, Erb 2007, Pálmainé Orsós 2007, Uhrin 2007).

A nyelvi attitűdök kétdimenziós modellje szerint kétfajta attitűdbeli irányultságot különböztethetünk meg (Baker 1992). Az egyik az integratív, amely azt mutatja, hogy az egyén milyen mértékben kíván azonosulni a nyelvvel és a kultúrával. Ez az az attitűdtípus, amely hosszú motivációt biztosít. A másik az instrumentális, amelyet a haszonelvűség motivál; a beszélő célja ebben az esetben a társadalmi elismertség kivívása.

A nemzeti identitás szerkezetéhez hasonlóan az attitűd is három egymáshoz kapcsolódó részből áll (l. Phinney 1992).

1. ábra. Az attitűdök ABC modellje

Az érzelmi komponens a személy érzelmeit mutatja az attitűd tárgyával kapcsolatban, ebben az esetben a kisebbségi nyelvi változatot illetően. Arról is képet ad, hogy az egyén mennyire komoly elkötelezettséget érez a közösséggel és annak nyelvével kapcsolatban. Phinney (1992) szerint az ázsiai amerikaiak mind pozitívan, mind pedig negatívan is viszonyulnak saját etnikumukhoz, amely időről időre változik. Ez az attitűdelem azt mutatja, hogy egy személy érzései mennyire pozitívak saját közösségével és nyelvével kapcsolatban. Jelen kutatás attitűdállításai közül néhány jól szemlélteti az attitűdszerkezet ezen elemét.

1. Szeretek számiul beszélni.
2. Vannak dolgok, melyek szebben hangzanak számiul.
3. Szeretem hallgatni a számi beszédet.

Az attitűd-modell viselkedési eleme az attitűdnek viselkedésünket befolyásoló szerepére utal. Ugyanez az elem utal arra is, hogy az egyén milyen mértékben vesz részt a saját közösségére jellemző tevékenységekben. Erre példa a kisebbségi nyelv használata, a kisebbségi nyelvoktatásban való részvétel vagy a kulturális hagyományok ápolása és a nemzeti ételek fogyasztása.

1. A számit fogom használni, ha felnövök.
2. Számi házastársat szeretnék, ha felnövök.
3. Szeretném, ha a gyermekeim számit tanulnának az iskolában.
4. Azt szeretném, ha felnőttként úgy gondolnának rám, mint egy olyan személyre, aki számiul és finnül is beszél.

A kognitív elem arra utal, hogy az egyén mit hisz vagy gondol az attitűd tárgyáról. A modellnek e harmadik eleme azt jelzi, hogy az egyén milyen érdeklődést mutat saját közösségének történelme, hagyománya, értékei és jövője irányába.

1. Úgy vélem, hogy a számi el fog tűnni, hiszen itt mindenki beszél finnül.
2. Úgy gondolom, hogy a számit nehéz megtanulni.
3. A száminak nincs helye a mai világban.
4. Nincs értelme annak, hogy a számit fenntartsuk a jövő generációi számára.

A vizsgálat központi témája az elemzésben szereplő kétnyelvű helyzet meghatározása. Lambert (1974) szerint a kétnyelvű helyzetek hozzáadó vagy felcserélő típusúak lehetnek. Az előzőben a kisebbségi nyelvet beszélő egy olyan közösségben él, ahol anyanyelvét a többség támogatja és így nyelvi repertoárját a többségi nyelv gazdagítja. Az utóbbi esetben a kisebbségi nyelvet beszélők egyre kevesebb nyelvhasználati szintéren tudják használni anyanyelvüket, mert a többségi nyelv olyannyira dominál a társadalomban, hogy az az első nyelv romlásához és végül a többségi nyelvnek a rendszeres használatához vezet. Hasonlóképpen Göncz (1999: 25) azt állítja, hogy egy hozzáadó kétnyelvű helyzetben a társadalom tagjai mindkét közösség kultúráját egyaránt elismerik és mindkét nyelvváltozat használatát támogatják, valamint biztosítják azok anyanyelvként történő elsajátítását. Érdekes kérdés annak megválaszolása, hogy vajon léteznek-e olyan kétnyelvű helyzetek, amelyek egy időben hozzáadóak és felcserélőek is, azaz a nyelvcseré folyamatában magukon viselik mindkét típus jegyeit. Erre a kérdésre is keresem itt a választ.

3. Kutatási terv és módszertan

2. ábra: Finn Lappföld térképe (forrás: <http://lappi.sekl.fi/lappi/yleista/toiminta-alue-ja-seurakunnat>)

A kutatás célja a nyelvcsere folyamatának megfigyelése Finnország lappföldi régiójában elhelyezkedő Sodankylä and Enontekiö kisebbségi közösségeiben. A múlt és a jövő közötti kapcsolat megteremtése érdekében longitudinális vizsgálatot végeztem a fenti közösségekben. A szociolingvisztikában fellelhető, hasonlóan a nyelvcsere főközpontú tanulmányokat az a felismerés motiválja, hogy a látszólagos időben – azaz a múlt egy adott pontjában – gyűjtött adatok nem mutatják a nyelvcsere folyamatát, ezért az adatközlőket egy későbbi időpontban újra fel kell keresni és újra ki kell kérdezni, hogy a változásokat valós időben is észlelni tudjuk (l. Labov 1972, Nahkola – Saanilahti 2004). Az ilyen jellegű tanulmányok tehát mind a látszólagos, mind pedig a valós időben jelentkező adatokat felhasználják, amelyeket gyakran egy évtized is elválaszt egymástól.

Jelen kutatás longitudinális vizsgálata a vizsgált közösségben 2002-ben kezdődött. A választásom azért esett e két közösségre, mert ezekben még nem végeztek olyan szociolingvisztikai kutatást, amelynek célja a kisebbségi nyelvhasználatnak és a nyelvi attitűdöknek a felmérése. Ez alól egy kivétel létezik Marjut Aikiönak a Vuotso területén élő számik nyelvcserehelyzetét vizsgáló kitűnő munkája, amely szintén longitudinális megfigyelésen alapszik (l. Aikio 1988).

Az Enontekiö területén élő számik koncentráltan élnek a központi település, Hetta körül, valamint kissé távolabb néhány kisebb közösségben, míg a Sodankylä területén élő számik a Sodankylä felé vezető út és a régió főbb rénlegelői környékén élnek nagyobb számban. A népszámlálási adatok szerint a vizsgálat első fázisában Sodankylä területén 120 számi élt, akik az önkormányzati terület népességének 1,5%-át alkották. Enontekiö önkormányzati területén 180 számi élt, akik az ott élő népesség 8%-át tették ki. Mindkét területen ma is etnikailag kevert közösség él, amely (1) számikból (2) finnekből (3) számi-finn családokból és azok leszármazottaiból áll, akik önmagukat származásuk, de leginkább nyelvi/kulturális kötődésük alapján sorolják a számi vagy a finn közösséghez.

Az első vizsgálat legfőbb célkitűzése a számi nyelvi helyzet leírása volt a nyelvhasználati normák és a nyelvi attitűdök feltérképezésén keresztül. Az adatokat egy finn nyelvű kérdőív segítségével gyűjtöttem, amely az alábbi témaköröket érintette: (1) az északi számi nyelv használatának szinterei és mértéke (2) nyelvválasztási szokások (3) nyelvi attitűdök a számival, a számi nyelv használatával, fenntartásával, revitalizációjával és a számi-finn kétnyelvűséggel kapcsolatban (4) a nyelvhasználati normák és nyelvi attitűdök bizonyos társadalmi változók (életkor, nem, foglalkozás stb.) összefüggései (l. Duray 2008). Azért döntöttem a kérdőíves módszer mellett, mert a célom az volt, hogy minél több adatközlőt vonhassak be a vizsgálatba, és hogy ily módon minél nagyobb mintából választhassam ki azokat, akik később készek lennének személyes interjúban is részt venni. Egy másik ok a kérdőíves módszerre az volt, hogy az adatközlők sok esetben nehezen elérhető területeken élnek.

Az első mintát a Finn Statisztikai Hivatal segítségével anyanyelv, lakóhely és életkor szerint (25 év–) osztottam csoportokra. A mintát a nemek egyenlő megoszlása jellemezte. Ezen kívül az adatközlők 60%-a volt réntartó vagy élt a réntartáshoz kapcsolódó tevékenységből. 90%-uk tanulta a számit anyanyelvként otthon, 100%-uk volt kétnyelvű és körülbelül a felük többnyelvű. A 2003-as mintában 227 számi szerepelt Enontekiö és Sodankylä területéről, míg a 2013-as felmérésben 179, mivel a köztes időben 48-uk elhalálozott. Míg 2003-ban 60-an küldték vissza a kérdőívet, addig 2013-ban 30-an. A célom az volt, hogy ugyanabban a közösségben ismétljem meg a vizsgálatot ugyanazokkal a módszerekkel és ugyanazokkal a kérdésekkel. A kutatás változó-orientált volt, amely 2-3 társadalmi kulcsváltozót vizsgált (például életkor, nem, foglalkozás).

A 2003-as vizsgálatban a nyelvhasználati minták, valamint a kisebbségi és többségi nyelvhasználatához fűződő attitűdök azt mutatták, hogy a beszélőközösség hozzáadó kétnyelvű helyzetben van. A funkcionális nyelvvesztés azonban egy érezhető folyamat, amelyet az alábbi tényezők mozdítanak elő: (1) a számi közösség összetartásának lazulása, leginkább a hagyományos megélhetési formák elvesztése (2) a többségi nyelv mindennapi életben betöltött szerepének növekedése (média, munka, oktatás stb.). Azonban az elmúlt évtizedekben néhány tényező a nyelvcseré ellenében dolgozik. Ide tartozik például a számi nyelv oktatása, a számi nyelvű média és internet előretörése, valamint a számik pozitív attitűdjei és a számi érdekképviselői szervek és intézmények aktívabb szerepvállalása a revitalizáció terén.

4. Hipotézis

A 2003-as tanulmány eredményeit figyelembe véve, az alábbi hipotéziseket fogalmazom meg:

- 1) A számi nyelvhez fűződő attitűdök és a számi-finn kétnyelvűség jelensége pozitívabbá váltak 2003-2013 között függetlenül a nem és foglalkozás változótól.
- 2) A számi beszélők olyan nyelvi helyzetben vannak, amely egyszerre hozzáadó és felcserélő.

5. Eredmények

A számi identitás úgy tűnik, hogy szorosan kapcsolódik a számi nyelvhez, azaz száminak lenni annyit jelent, mint tagjának lenni a számiul beszélők közösségének. Más szubjektív kritériumok mellett a számi nyelv kulcsfontosságú akkor, amikor azt szeretnénk meghatározni, hogy ki a számi. Az attitűdök is formálják az identitást, ezért a számihoz fűződő attitűdök meghatározzák azt is, hogy egy

számi milyen mértékben és milyen módon azonosítja magát a számi közösséggel. Ezért és amiatt, hogy a számi nyelv használatához és fenntartásához fűződő attitűdöket mindeddig nem vizsgálták, készítettem egy attitűdkérdőívet finnül (l. a függelék). A nyelvválasztást az indokolta, hogy az olvasási és íráskészségek számiul nem minden adatközlő esetében olyan megbízhatóak, mint finnül. Lényeges szempont volt, hogy az adatközlők minél könnyebben ki tudják tölteni a kérdőívet. A kérdőív tervezése során olyan attitűdállításokat fogalmaztam meg, amelyek mindhárom attitűdtípust képviselik (l. Phinney 1992). A kérdőív két állítást tartalmaz, amelyek a számival kapcsolatos attitűdöket és a számi/finn kétnyelvűséggel kapcsolatos attitűdöket tárják fel. Az adatközlőktől azt kértem, hogy egy skálán jelezzék az attitűdállításokkal való egyetértésük mértékét. A kérdőív néhány nyitott kérdést is tartalmazott, amelyeken keresztül az adatközlők kifejezhették, hogy miért szeretik, vagy nem szeretik a számít és a finnt. A vizsgálatot 2003-as bevezetése után 2013-ban ismételttem meg.

A nyelvi attitűdöket az életkor, a nem és a foglalkozás társadalmi változóival vetettem össze. A mellékletben közölt 3. ábrán, a 165. oldalon néhány olyan eredményt mutatok be, amelyek jól illusztrálják, hogy az attitűdök miként változtak az előző évtizedben.

Az ábra tanúsága szerint 2003 és 2013 között a számival kapcsolatos attitűdök stabilan pozitívak maradtak, sőt kissé nőtt is azok száma, akik egyetértenek a számi nyelv integratív és instrumentális aspektusaival. Bár egy kissé fokozottabb az igény a számi nyelv fenntartására, tanulására az iskolában, mégis kissé csökkent azoknak a száma, akik meg vannak arról győződve, hogy az anyanyelvet érdemes lenne továbbörökíteni a következő generáció számára. Az adatok azt is mutatják, hogy kevesebb számi hiszi azt, hogy az anyanyelv tudása szükséges ahhoz, hogy szorosabb kötődést alakíthassanak ki a számi kultúrával. Összességében elmondható, hogy az attitűdökben bekövetkezett longitudinális változások inkább pozitív előjelűek a nem és a foglalkozás társadalmi változóitól függetlenül is.

A 4. ábra (l. 166. oldal) azt mutatja, hogy a réntartók az évek során egyre nagyobb presztízt tulajdonítottak a számi nyelvnek. 2013-ban 100%-uk volt azon a véleményen, hogy fontos a számít megőriznünk és több mint 90%-uk teljes mértékben egyetértett azzal, hogy a gyermekeknek meg kell tanulniuk számiul. Manapság mind az instrumentális (pl. Érdemes megtanulnunk számiul), mind pedig az integratív attitűdök (pl. Szeretem hallgatni a számi beszédet, Szeretek számiul beszélni) határozottan pozitívak. Az is szembetűnő, hogy a réntartóknak a számi fenntartására irányuló attitűdjei korábban egészen negatívak voltak, melyek aztán mára pozitívak lettek. Hasonlóképpen, míg 83%-uk 2003-ban nem szeretett számiul beszélni, ma 82%-uk szeret.

A 3. és 4. ábra azt is mutatja, hogy a számik fontos szerepet tulajdonítanak az oktatásnak a számi nyelv továbbörökítésében. Vajon mi játssza a legfontosabb

szerepet a számi nyelv és kultúra megtartásában? Az oktatás lenne az vagy valamelyik másik szintér, mint például a család, a számi kultúrát ápoló intézmények, politikai szervezetek vagy a többségi politikusok, döntéshozók? A kutatás következő, interjúkra épülő részében választ keresek erre a kérdésre is.

Az 5. ábra (l. 167. oldal) azt mutatja, hogy a vizsgálatban szereplő számik a számi–finn kétnyelvű helyzetet egyáltalán nem tartják korlátozónak vagy negatívnak, hanem úgy tekintenek rá, mint pozitív és természetes dologra. Általánosságban elmondhatjuk, hogy az attitűdök 2003 óta pozitívabbak lettek. Az adatok többi, itt nem bemutatott része arra is rávilágít, hogy valamennyi korcsoport 80–90%-a gondolja úgy, hogy a kétnyelvű nyelvoktatás az egyik legmegfelelőbb módja a számi következő generációra történő átöröklésének.

Ahogy az a 6. ábra is szemlélteti (l. 168. oldal), a számikat igen szoros érzelmi kötődés fűzi az anyanyelvükhöz, és az is lemérhető, hogy az attitűdök 2003 óta kissé pozitívabbak lettek. A számi nyelv gazdagsága és szépsége éppen olyan fontos, mint annak kapcsolatteremtő funkciója a közösség más számi tagjaival. Meg kell állapítani azonban, hogy kizárólag a számi nyelvvel kapcsolatos pozitív attitűdök nem biztosítékai annak, hogy a kisebbségi nyelv hosszú távon fennmarad. Ehhez sokkal inkább arra van szükség, hogy a számít egyre gyakrabban használják informális és formális színtereken. Annak ellenére, hogy a korábbi vizsgálat szerint a számi nyelv használata csökkenni látszik a közösségben (l. Duray 2008), az itt bemutatott adatok azt is mutatják, hogy a számik 70%-a még mindig könnyen és ezért szívesen beszél számiul.

Ugyanazoknak a kérdéseknek az elemzése után a 7. ábra (l. 169. oldal) azt mutatja, hogy a férfakkal ellentétben a számi nők anyanyelvüket szebbnek és a finnél könnyebben használhatónak tartják. Az ábrán jól látszik az is, hogy a nők szorosabban kötődnek a számihoz egy évtized után is.

A kérdőív következő részében az adatközlőknek arról kellett számot adniuk, hogy vajon vannak-e szavak vagy kifejezések, amelyek szebben hangzanak számiul vagy finnül. A válaszadók többsége úgy érezte, hogy igen, mindenképpen vannak ilyen szavak. Ezek legtöbbször különböző életeseeményekhez kapcsolódik, így például esküvőhöz, halálhoz, illetve a természethez. A szavak egy másik nagy csoportja a hagyományos számi kultúrához kötődik, elsősorban a réntartáshoz és a halászathoz. Több adatközlő is megemlítette a számi nyelvű rádióműsorokat, a számi zenét, dalokat, verseket, imákat és üdvözléseket. Csak néhány adatközlő említett szavakat, amelyek szebben hangzanak finnül, mint számiul. Ide tartoznak a háborúk idején énekelt katonadalok és azok a szavak, amelyek a modern technológiához és betegségekhez kapcsolódnak. A 8. ábra (l. 170. oldal) adataiból látszik, hogy 2003 és 2013 között jelentősen megnőtt azoknak a számiknak az aránya, akik azt állítják, hogy több olyan szó van, ami számiul szebben hangzik, mint finnül.

A kérdőív záró részében nyitott mondatok szerepelnek, amelyek lehetőséget adnak az adatközlőknek szabadabban kifejezni gondolataikat. Így a számszerűsíthető adatokat kiegészítve némi kvalitatív elemzésre is sor kerülhetett. Az adatközlőktől itt azt kértem, hogy fejtsék ki azt, hogy miként érznek a számmal vagy a finnel kapcsolatban. A lenti válaszokat gyakorisági sorrendbe rendeztem. A válaszok arra engednek következtetni, hogy az adatközlők elsősorban azért szeretik a számi nyelvet, mert azt tanulták első nyelvként, az volt a családban elsajátított első nyelv. Az a néhány számi, aki negatív választ adott, már csak az iskolában tanulhatta meg a számit második nyelvként, finn vegyesházasságban született vagy hiányoznak számára azok a nyelvhasználati szinterek, ahol az anyanyelvét használni tudná. Ezek az állítások tehát arra engednek következtetni, hogy a megkérdezettek a finnt identitásuk természetes részének tartják és túlnyomórészt instrumentális attitűdökkel viseltetnek iránta.

Szeretem a számit, mert...

- (1) ez az anyanyelvem
- (2) ezt az a nyelvet tanultam gyerekként
- (3) ez az anyanyelvem és minden nap használom
- (4) ezt a nyelvet beszéljük otthon
- (5) ezen a nyelven tudom kifejezni magam a legjobban
- (6) szép nyelv
- (7) ezen a nyelven tudom kifejezni az érzéseimet a legjobban
- (8) ezen a nyelven írom a verseimet és a képeimet is számiul festem
- (9) ha számiul beszélek, akkor úgy érzem, hogy része vagyok a számi kultúrának, a réntartásnak, a kézművességnek.
- (10) valamennyi rokonom ezen a nyelven beszél
- (11) sokkal kellemesebb olyan emberekkel beszélgetni, akik maguk is beszélnek számiul

Szeretem a finnt, mert ...

- (1) ez a hivatalos nyelv
- (2) ezt a nyelvet használom
- (3) ezt a nyelvet tanultam az iskolában
- (4) szükségem van rá a mindennapi életben
- (5) ezen a nyelven beszélek az üzletben a finnekkel
- (6) ezt a nyelvet használom minden nap, mert itt a legtöbb finnül beszélnek
- (7) ez az országom fő nyelve és sok barátom van, akik csak finnül beszélnek
- (8) ez a hivatalos nyelv, ezért ismernünk kell
- (9) ezen a nyelven tudok olyan dolgokról beszélni, amihez nem tanultam szavakat számiul
- (10) ezen a nyelven tudok a műszaki dolgokról beszélni
- (11) a mindennapok része, mindenki megérti

- (12) a férjem finn és én ezt tiszteletben tartom
- (13) a fiatalabb barátaim beszélnek
- (14) ismernünk kell, ha azt akarjuk, hogy a számi területeken kívül is megért-senek minket

Nem szeretem a számit, mert...

- (1) soha nem tanultam meg tökéletesen beszélni
- (2) nem tudok számiul írni és olvasni
- (3) senkivel sem tudok számiul beszélni
- (4) az új számi szavak csak összezavarnak és az idősebbek sem értik ezt az „új számit”

Nem szeretem a finnt, mert ...

- (1) számomra ez egy idegen nyelv
- (2) nem az anyanyelvem, csak az iskolában tanultam
- (3) túl sok helyet foglal el magának Finnországban és „megeszi” az ország többi más nyelvét
- (4) az állam nyelve

6. Következtetés

Ebben a cikkben bepillantást nyerhettünk az Enontekiö és Sodankylä területén élő számi kisebbség nyelvi attitűdjeinek változásába 2003 és 2013 között. Vizs-zatérve a cikk elején megfogalmazott hipotézisre, elmondhatjuk, hogy a vizs-gált közösségben a számi kétnyelvű helyzetet pozitív kisebbségi attitűdök jel-lemzik a számmal és a számi-finn kétnyelvű helyzet számos aspektusával kap-csolatban. Amíg a közösség a vizsgálatban tapasztalt pozitív attitűdökkel fordul anyanyelvéhez és szoros kötődést mutat a számi és a finn nyelvhez egyaránt, nem beszélhetünk kizárólag felcserélő kétnyelvű helyzetről. Bár a száminak az informális színtereken tapasztalható csökkenő használata folyamatban lévő vál-tozás és felcserélő helyzetre utal, a pozitív attitűdök hozzáadó helyzetet is impli-kálnak. Teljes mértékben hozzáadó kétnyelvű helyzet akkor alakulhatna ki, ha a számi nyelvhasználati színtereinek bővülése is tapasztalható lenne.

Ez a longitudinális kutatás eddig hasznos módszernek bizonyult a számi nyelv használatának és a számik attitűdjeiben bekövetkező változások általános tendenciáinak meghatározásában. A vizsgálat egyik legjelentősebb előnye az volt, hogy ugyanazokat a változókat hosszú időn keresztül figyelhettem meg, a nehézséget viszont az okozta, hogy a változók sokaságából mely elemeket vá-lasszam ki és vizsgáljam ahhoz, hogy a kutatás későbbi részében releváns, értel-mezhető adatokhoz jussak.

A fenti eredmények mellett kérdések merülnek fel akkor, amikor a vizsgálatot még megbízhatóbbá szeretnénk tenni a következő fázis elindítása előtt. Először is az attitűdmérés számos okból kifolyólag nem ad egészen megbízható képet az adatközlő attitűdjéről. Az adatközlő ugyanis válaszait oly módon is megfogalmazhatja, hogy az tükrözze a kérdező vagy a társadalom által esetlegesen elvártakat. Például szeretné, ha olyan száminak tartanák, aki teljes mértékben egyetért azzal a kijelentéssel, hogy a számi nyelvnek helye van a mai modern társadalomban, pedig esetleg ezt nem így gondolja. Másodszor az adatközlő érdektelensége vagy a kutatáshoz fűződő negatív attitűdjei miatt vonható kétségbe a válaszok megbízhatósága. Harmadszor pedig ugyan az attitűdök előre jelezhetnek bizonyos viselkedési formákat, de az emberek néha egyáltalán nem az attitűdjeiknek megfelelően viselkednek (l. LaPiere 1934, Zanna – Fazio 1982).

Ezért az attitűdmérést érdemes kiegészíteni résztvevő megfigyeléssel bizonyos nyelvhasználati szintereken és/vagy olyan szociolingvisztikai interjúkat folytatni, amelyek az eredeti kérdőíven alapulnak. Ezeket a felvetéseket fontolórra véve a jövőben megválaszolendő kutatási kérdések tehát az alábbiak:

1. A kisebbségi beszélők az attitűdjeiknek megfelelően viselkednek-e?
2. Melyek azok a helyzetek, amelyek támogatják az attitűdnek megfelelő következetes viselkedést?
3. Milyen feltételek mellett milyen attitűdtípusok milyen viselkedést jeleznek előre?

A jelenlegi kérdőíves felmérés 2-3 kulcsváltozóra összpontosított, ami könnyen felületes következtetésekhez is vezethet. A vizsgálatot ezért az egyén szintjén folytatom és esettanulmányokat tervezek a jelen vizsgálatban résztvevő válaszadók körében. Ezek a tanulmányok segíteni fognak abban, hogy feltárjam az egyének attitűdjei közötti hasonlóságokat és különbségeket, valamint azokat a tényezőket, amelyek változásokat indukálhatnak attitűdjeikben.

Irodalom

- Aikio, Marjut (1994), Saami Language Revitalization: The Language Act and the Case of Lisma. In: Olli-Pekka Jalonen (ed.), Finnish Essays on Arctic Issues. Peace Research Institute, Tampere. 9–19.
- Baker, Colin (1992), Attitudes and Language. Multilingual Matters, Clevedon (England) – Philadelphia.
- Bartha Csilla (2007), Nyelvváltozat és/vagy nyelvcsere – hat magyarországi kisebbségi közösség nyelvi attitűdjeinek összehasonlító elemzése. In: Zelliger Erzsébet (szerk.), Nyelv, területiség, társadalom. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 95–111.
- Borbély Anna (2001), Nyelvcsere. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében. MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, Budapest.

- Borbély Anna (2010), Languages and language varieties: comparative research on the linguistic attitudes in four bilingual minority communities in Hungary. In: Csernicskó István – Fedinec Csilla – Tarnóczy Mariann – Vančoné Kremmer Ildikó (szerk.), *Utazás a magyar nyelv körül. Írások Kontra Miklós tiszteletére*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 120–128.
- Borbély Anna (2014), *Kétnyelvűség – variabilitás és változás magyarországi közösségekben*. L'Harmattan Könyvkiadó, Budapest.
- Duray Zsuzsa (2008), *Kétnyelvűség és nyelvi attitűd finnországi számi beszélőközösségekben*. PhD-dolgozat. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Uráli Nyelvészeti és Nyelvek Doktori Program, Budapest.
- Erb, Maria (2007), Nyelvi attitűdök a tarjáni német közösségben. In: Zelliger Erzsébet (szerk.), *Nyelv, területiség, társadalom*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 61–69.
- Fishman, Joshua A. (1968), *Readings in the Sociology of Language*. Mouton, The Hague–Paris.
- Gal, Susan (1979), *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. Academic Press, New York – San Francisco – London.
- Göncz Lajos (1999), *A Magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Osiris Kiadó – Fórum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest – Újvidék.
- Hogg, Michael – Graham Vaughan (2005), *Social Psychology* (4th edition). Prentice-Hall, London.
- Labov, William (1972), *Sociolinguistic Patterns*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Lambert, Wallace E. (1974), Culture and language as factors in learning and education. In: Aboud, Frances E. – Robert D. Mead (eds), *Cultural factors in learning*. Washington State College, Bellingham.
- LaPiere, Richard T. (1934), Attitudes vs. Actions. *Social Forces* 13: 230–237.
- Lewis, Glyn E. (1981), *Bilingualism and Bilingual Education*. Pergamon Institute of English, London.
- Nahkola, Kari – Saanilahti, Marja (2004), Mapping language change in real time: A panel study on Finnish. *Language Variation and Change* 16: 75–92.
- Pálmáné Orsós, Anna (2007), Nyelvi attitűdök a magyarországi beás közösségben. In: Zelliger Erzsébet (szerk.), *Nyelv, területiség, társadalom*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 79–88.
- Phinney, Jean (1992), The Multigroup Ethnic Identity Measure: A new scale for use with adolescents and young adults from diverse groups. *Journal of Adolescent Research* 7: 156–176.
- Ryan, Ellen B. – Giles, Howard – Sebastian, Richard J. (1982), An integrative perspective for the study of attitudes toward language variation. In: Ryan, Ellen B. – Giles, Howard (eds), *Attitudes towards language variation*. Edward Arnold, London. 1–19.

- Uhrin, Erzsébet (2007), A magyarországi szlovákok nyelvi attitűdjei. In: Zelliger Erzsébet (szerk.), *Nyelv, területiség, társadalom*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. xxx–xxx.
- Weinreich, Ulrich (1953), *Languages in contact: Findings and problems*. Linguistic Circle, New York.
- Winford, Donald (2003), *An Introduction to Contact Linguistics*. Language in Society 33. Blackwell, Oxford.
- Zanna, Mark. P. – Fazio, Russell H. (1982), The attitude–behavior relation: Moving toward a third generation of research. In Zanna, Mark P. – Higgins, E. T. – Herman, C. P. (eds), *Consistency in social behavior: The Ontario Symposium*. Vol. 2. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ. 283–301.

FÜGGELÉK

Attitűdkérdőív (finnből fordítva)

Mit gondol az alábbi állításokról? Egyetért vagy sem? Jelölje a választát (✓)

	Egyetérték	Nem tudom el dönteni	Nem értek egyet
1. Szívesen hallgatom a számi beszédet.			
2. Szívesebben nézek finn nyelvű tv-adást, mint számi nyelvűt.			
3. A Lappföldön élő számi diákoknak meg kell tanulniuk számiul.			
4. Hiábavaló megtartani a számi nyelvet.			
5. Szívesen beszélek számiul.			
6. A számít nehéz megtanulni.			
7. Vannak a száminál hasznosabb nyelvek is.			
8. Felnőtként valószínűleg fogom használni a számít			
9. Érdeemes megtanulni számiul.			
10. Érdeemes megtanulni számiul.			
11. A számi nyelv el fog tűnni, hiszen itt mindenki beszél finnül.			
12. Lényeges számiul tudni, ha a számi kultúra részévé szeretnénk válni.			
13. Meg kell őriznünk a számi nyelvet.			
14. A számi nyelvoktatást nem szabad kötelezővé tenni.			

15. Szeretném, ha Lappföldön finn helyett mindenhol számiul beszélnek.			
16. Nehéz számi nyelven tanulni.			
17. A számi nyelvet lenézik a társadalomban.			
18. Szívesen tanulok számiul..			
19. Számi házastársat szeretnék.			
20. Fontos, hogy a gyermekem megtanuljon számiul.			
21. Könnyebb munkát találunk, ha beszélünk finnül is.			

Mit gondol az alábbi állításokról? Egyetért vagy sem? Jelölje a választ (✓)

	Egyetérték	Nem tudom el dönteni	Nem értek egyet
1. Fontos tudnunk számiul és finnül is.			
2. Lappföldön csak egy nyelven kellene beszélünk.			
3. Műveltebbekké válunk, ha tudunk számiul és finnül is.			
4. A gyermekeket összezavarja, ha számit és finnt is tanulnak.			
5. Könnyebben kapunk munkát, ha tudunk számiul és finnül is.			
6. Fontos, hogy tudjunk írni számiul és finnül is.			
7. Lappföld iskoláiban számiul és finnül is kell tanítani.			
8. Az útjelzőtáblákat mindenhol finn és számi nyelven is fel kell állítani.			
9. Nem nehéz két nyelvet beszélni.			
10. Problémákat okoz, ha két nyelvet is tudunk.			
11. Sajnálom azokat az emberket, akik nem tudnak számiul és finnül egyaránt			
12. A tanulóknak meg kellene tanulniuk olvasni számiul és finnül egyaránt.			
13. Többet tudunk, ha számiul és finnül is beszélünk.			
14. Több barátja van azoknak, akik számiul és finnül is tudnak			
15. Csak az idős embereknek kell tudniuk számiul és finnül.			
16. Könnyebb munkahelyünkön előre lépni, ha tudunk számiul és finnül			
17. A gyermekek könnyen megtanulnak számiul és finnül			
18. A számi és a finn nyelv egyformán fontos legyen Lappföldön.			

19. Jobb fizetést lehet kapni, ha finnül és számiul is tudunk beszélni.			
20. Nem szeretném, ha mindenhol finnül beszélnék számi helyett.			
21. Szeretném, ha felnőttként olyan embernek tartanának, aki számiul és finnül is tud.			
22. Mindenkinek tudnia kell számiul és finnül.			
23. Fontos, hogy a gyermekeim tudjanak számiul és finnül			
24. Lappföldön megél egymás mellett a számi és a finn.			
25. Mindenkinek csak egy nyelvet kellene használnia.			
26. Könnyebb egy harmadik nyelvet megtanulni, ha már kettőt beszélünk.			

Jelölje a választát (✓)

	számi	finn
1. Melyik nyelvben érzi magát otthonosabban?		
2. Melyik nyelvet szereti jobban?		
3. Melyik nyelv hangzik szebben?		
4. Melyik nyelven fejezi ki könnyebben magát?		

	igen*	nem
1. Vannak olyan dolgok, amelyek szebben hangzanak számiul? *Adjon példákat!		
2. Vannak olyan dolgok, amelyek szebben hangzanak finnül? * Adjon példákat!		

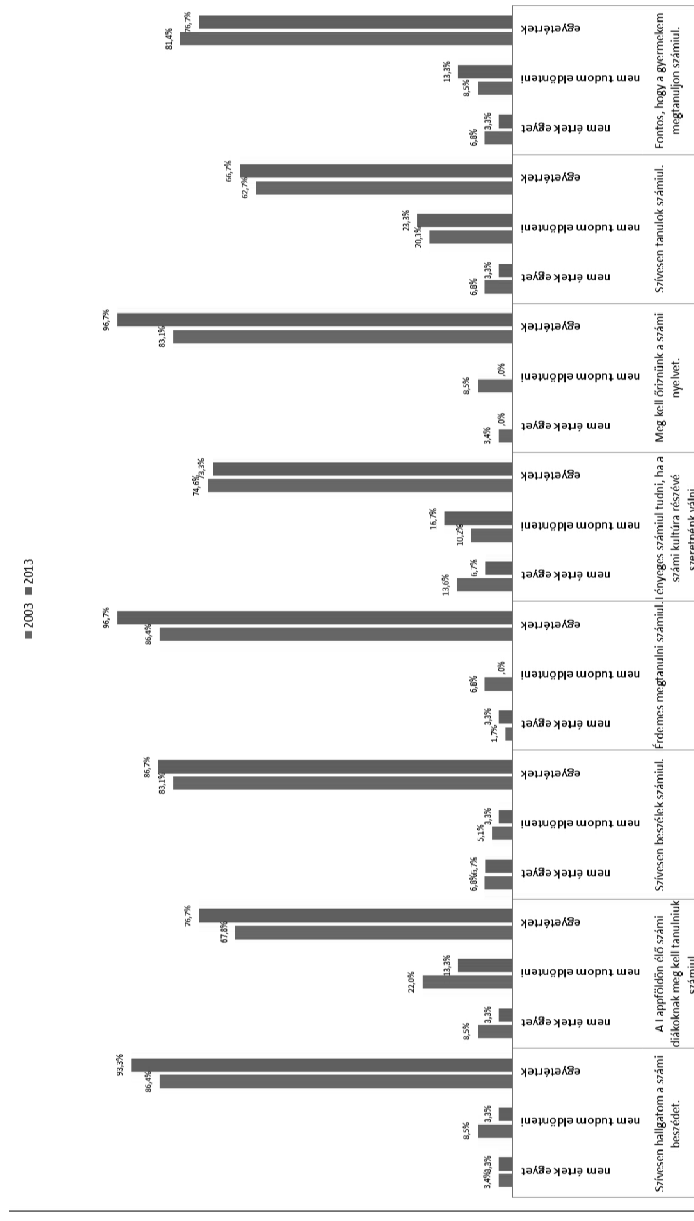
Szeretem a számit, mert ...

Nem szeretem a számit, mert ...

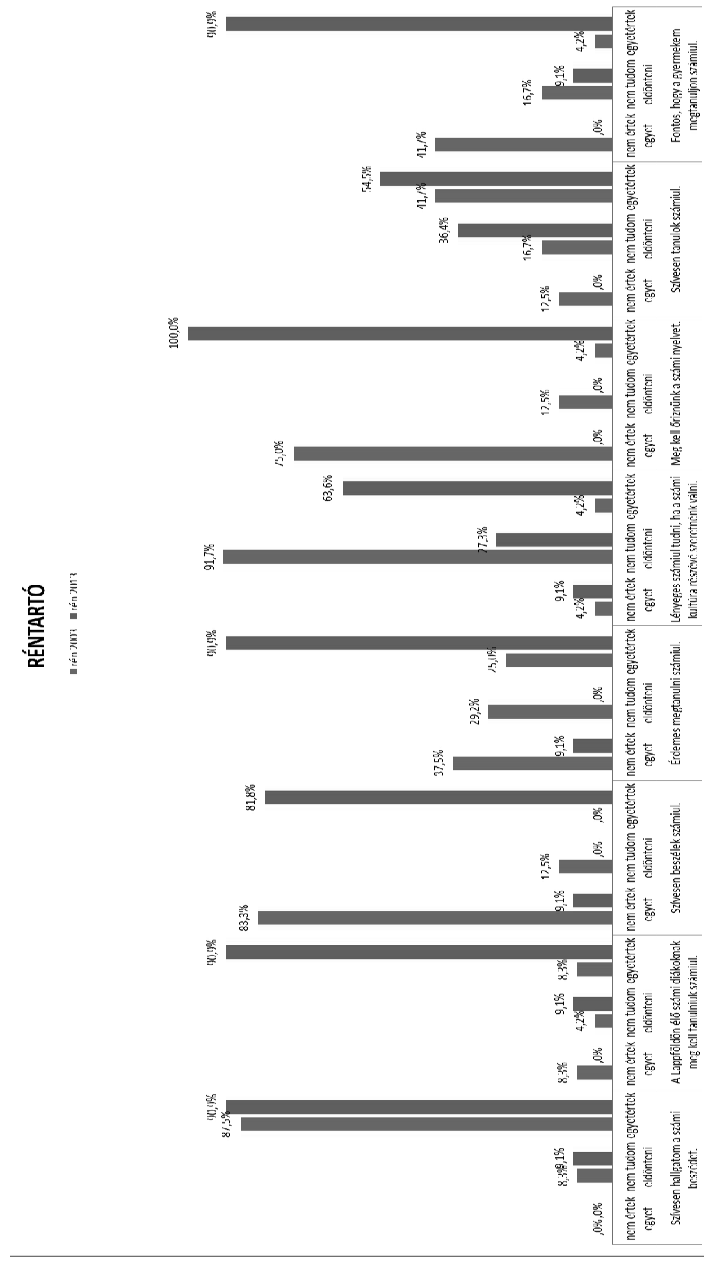
Szeretem a finnt, mert ...

Nem szeretem a finnt, mert ...

**3. ábra:
A számmal kapcsolatos integratív és instrumentális attitűdök változása
(2003–2013)**

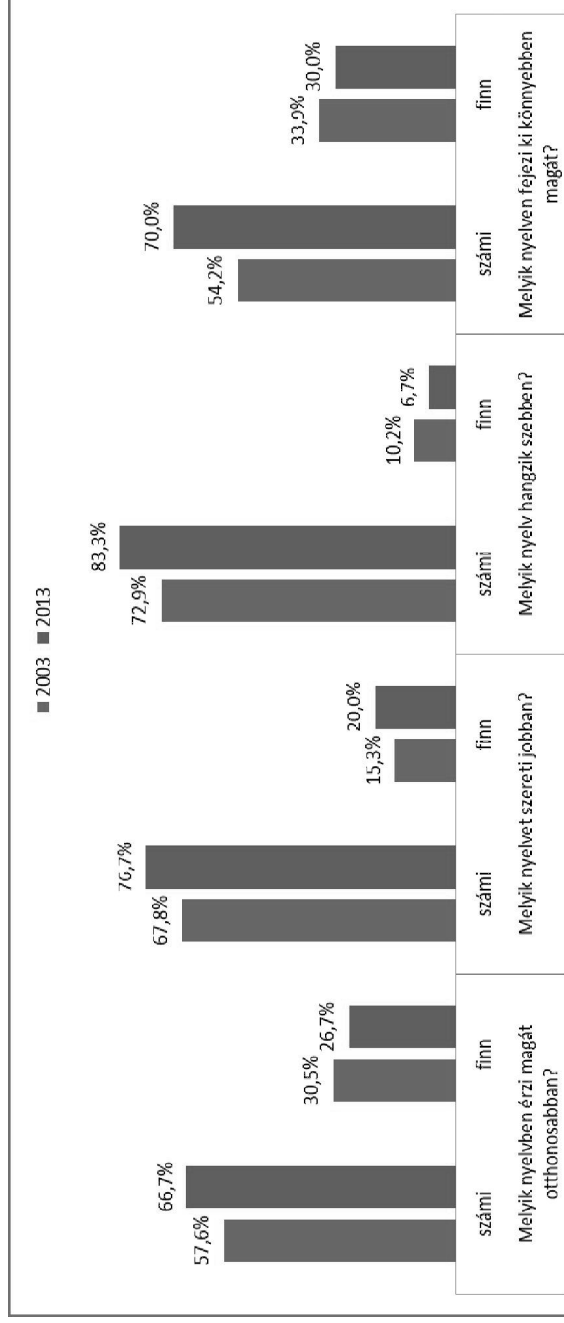

4. ábra:
A réntartók számával kapcsolatos általános attitűdjeinek változása (2003–2013)

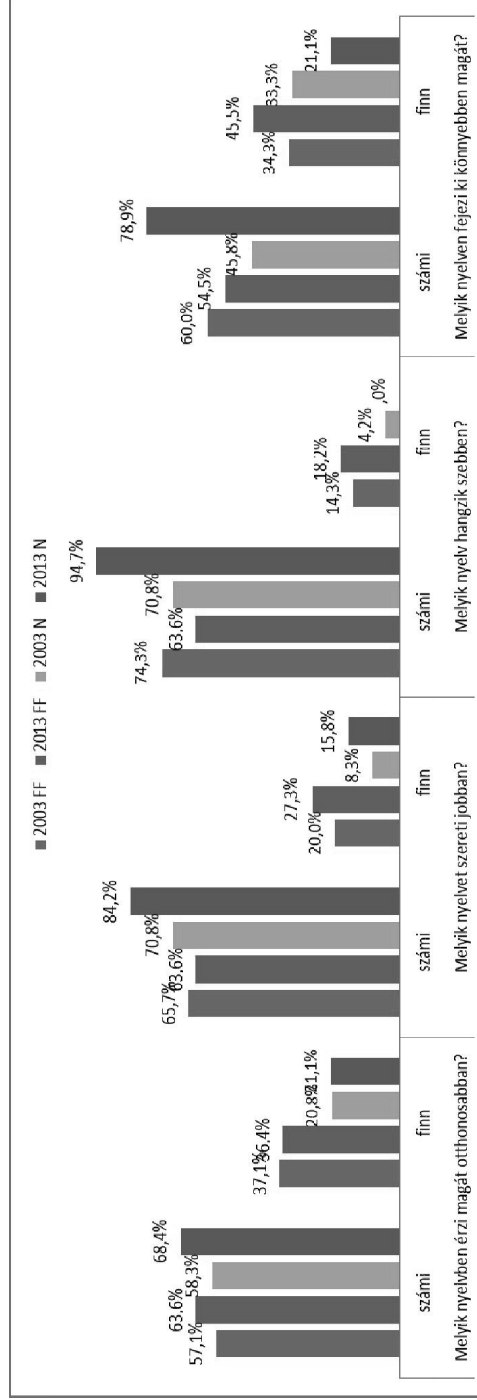

5. ábra:
A számi és finn két nyelvűséggel kapcsolatos általános attitűdök változása
(2003–2013)

6. ábra:
A számival és a finnel kapcsolatos integratív attitűdök változása (2003–2013)

7. ábra:
A számival és a finnel kapcsolatos integratív attitűdök változása
a nemek tekintetében (2003–2013)

8. ábra:
A számival kapcsolatos integratív attitűdök változása (2003–2013)

